

Még egyszer az etnikai besorolás „objektivitásáról”

Ladányi János és
Szelényi Iván

A Kritika 1997. decemberi számában „Ki a cigány?” címen tanulmányt közöltünk, melyre a Kritika 1998. márciusi számában Havas Gábor, Kemény István és Kertesi Gábor „A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren” című cikkükben reagáltak. Erre a meglehetősen indulatos cikkre a Kritikának ugyanabban a számában „Az etnikai besorolás objektivitásáról” címen válaszoltunk. Közben Kertesi Gábor a Replika 1998. márciusi számában „Az empirikus cigánykutatások lehetőségéről” címen újabb tanulmányt tett közzé, amelyben részletesen is kifejti az általa Havas Gáborral és Kemény Istvánnal közösen végzett 1993-as cigánykutatás, illetve a Kritikában közösen közölt cikkük módszertani alapvetéseit.

Kertesi cikkének ironikus, kioktató hangvételéről szó se essék! Ha Kertesi azt gondolja, hogy ő nálunk annyival jobban

ért az empirikus társadalomtudományi kutatások alapvető módszertani kérdéseire, hogy ilyen stílusban kell kioktatnia minket, akkor erre legfeljebb azt tudjuk válaszolni, hogy mi kezdő szociológusok első próbálkozásaival kapcsolatban sem szoktunk ilyen stílust megengedni magunknak. A magunk részéről ebben a vitában változatlanul arra fogunk törekedni, hogy vitapartnerünk álláspontját megértve és azt a sajátunkkal konfrontálva mutassuk ki a kétféle megközelítés leglényegesebb eltéréseit.

Álláspontjának kifejtése érdekében Kertesi idézi Jánossy Ferencnek a „mérési játék” és a „céltudatos mérés” közti különbség szemléltetésére alkalmazott példáját, „...amelyből világos, hogyan szabja meg a célkitűzés a nagyságdefiníciót, és hogyan bomlik semmivé valamely objektum nagyságának fogalma, ha az összehasonlítást öncélúan, célkitűzés nélkül végezzük el”. A példa szerint egy sziget két szélső csücskén található kikötők közötti partszakasz hosszának megállapítása érdekében egyértelműen szükséges rögzíteni, hogy mit értünk a partszakasz hosszán. „Nem mindegy például, hogy a két kikötőt partmenti vasútvonallal akarjuk összekötni, vagy pedig partvédő gát építendő közöttük. Bár a kétféle célkitűzésből a partszakasz más és más definíciója adódik, a hosszúság definíciója mindkét esetben egyértelműen rögzíthető. Céltalan törekvés volna a partszakasz fogalmára abszolút definíciót keresni. Természetesen a part összes kvalitatív és kvantitatív tulajdonságai, a célkitűzéstől függetlenül objektíve léteznek; a célkitűzés csak azt szabja meg, hogy ezek közül adott esetben melyek a mérvadók” (Jánossy 1963: 37–38; idézi Kertesi 1998: 203).

Mármost, ha álláspontunkat a Kertesi által használt példa segítségével akarjuk bemutatni, akkor azt kell mondanunk, hogy a legnagyobb mértékben egyetértünk abban, hogy egy mérés „jósága” attól függ, mire akarjuk a mérés eredményét felhasználni. Kertesi állításával ellentétben, mi nem azt írtuk, hogy „... értelmetlen feladat a cigányság (vagy bármely etnikum) lélekszámára, részarányára, illetve társadalmi összetételére vonatkozóan kutatásokat folytatni, hiszen [...] a csoportképző ismérvek önkényessége miatt nem lehetséges konszenzusra jutni a szóban forgó népcsoport lélekszámával, számarányával vagy szociális összetételével kapcsolatban” (Kertesi 1998: 201). (Annál kevésbé állíthatunk ilyet, mert egyebek mellett mi is valami ilyesmivel próbálkozunk!) Mindössze azt a nehezen vitatható állítást tettük, hogy attól függően, hogyan definiáljuk azt, hogy kit tekintünk cigánynak, magyarnak, horvátnak stb., erősen eltérő nagyságú és társadalmi összetételű népet fogunk lehatárolni; hogy tudományos igénnyel végigvihetetlen törekvés a cigányság lehatárolására abszolút definíciót találni, és hogy ehelyett azt kellene vizsgálnunk, milyen társadalmi meghatározói vannak az etnikai klasszifikációs folyamatnak. Kertesi példájánál maradva: Kemény Istvánnak a magyarországi cigányságra vonatkozó kutatásait mi azért tartjuk rendkívüli jelentőségűnek, mert igen jó „közelítő méréssel” mintegy „bemérte” a társadalomnak azokat a rétegeit, melyeket lecírányozva a társadalom a kirekesztettség és a kivetettség állapotában tart. Az e „konkrét célból” végzett mérés módszerei viszont nem alkalmasak, nem is lehetnek alkalmasak a magyarországi cigányság létszámának, társadalmi összetételének „egyetlen” és „objektív” meghatározására.

Még mindig Kertesi példájánál maradva: a legkevésbé sem értünk egyet abban, hogy az etnikai besorolás által megalkotott „szigetek” „objektív létezők” lennének, „a part összes kvalitatív és kvantitatív tulajdonságai a célkitűzéstől [a mérés célkitűzésétől – L. J. és Sz. I.] függetlenül objektíve [úgy] léteznek”, mint az idézett példában szereplő valóságos sziget esetében. Egy sziget határai a megfigyelő számára objektíven adóttak, az etnikai csoportok határait pedig a megfigyelők konstruálják, s az, hogy ezek a határvonalak hol húzódnak majd meg, az attól függ, hogy a „szigetre deportáltak” és az őket oda „deportálók” érdekei és kollektív érdekkifejezési képességeik hogyan alakulnak. Nem értjük, miért ironizálnak Keményék azon már cikkük címében („A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren”), hogy mi „relativizáljuk” a cigányság definícióját; nem értjük, miért használja Kertesi pont ezt a példát, amikor kutatásukban ők sem abból a tudományos képtelenségből indulnak ki, hogy bizonyos, „objektíven definiálható” antropológiai jegyekkel, tulajdonságokkal le lehet írni, hogy kit kell cigánynak tekinteni, hanem azt az embert minősítik cigánynak, akit szubjektív ítélet alapján a környezet annak tart. Az persze igaz, hogy az etnikai besorolás azután „önmegvalósító profécia-ként” működik, tehát azt az embert, akit a „környezete” cigánynak minősít, azt cigányként is fogja kezelni. Az etnikai klasszifikáció azonban nem időtől és társadalmi helyzettől függetlenül működik, és az oda-vissza asszimiláló etnikai csoportokat is helytelen lenne „zárt rendszerként” kezelni. Bourdieu-vel szólva, nem a különböző etnikai csoportokat, hanem a történelmi szituációk által meghatározott strukturális terekben cselekvő egyéneket és a közöttük folyó klasszifikációs küzdelmet kell „objektív valóságnak” tekinteni.

Mindebből véleményünk szerint az következik, hogy arra a kérdésre, mekkora a magyarországi cigány (vagy bármelyik más etnikai csoportba sorolható) népesség száma, és milyen a társadalmi összetétele, a definíciótól függően többféle tudományos válasz adható; a különféle definíciók megalkotásának és az ezekből adódó adatok előállításá-

nak pontosan rögzíthető szabályai vannak; az etnikai klasszifikációs folyamat társadalmi értékek által igen erősen meghatározott, az „egyetlen helyes” definíció kiválasztása pedig nem objektív, tudományos ítélet, hanem politikai döntés kérdése.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Havas Gábor, Kemény István és Kertesi Gábor (1998): A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren. In *Kritika*, március.

Jánossy Ferenc (1963): *A gazdasági fejlettség mérhetősége és új mérési módszere*. Budapest: KJK.

Kertesi Gábor (1998): Az empirikus cigánykutatások lehetőségéről. In *Replika*, 29.

Ladányi János és Szelényi Iván (1997): Ki a cigány? In *Kritika*, december.

Ladányi János és Szelényi Iván (1998): Az etnikai besorolás objektivitásáról. In *Kritika*, március.